

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

**Ioannis Tollenarii Brvgensis e Soc. Iesv Specvlvm
Vanitatis Sive Ecclesiastes Solvta Ligataq. Oratione
Dilvcidatvs**

Tollenaer, Jean de

Antverpiæ, 1635

Prosa Exegesis.

[urn:nbn:de:hbz:466:1-68633](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-68633)

*Atque Amphionia structas testudine turres
Inuolat insultans, toto Ioue fulmen adactum
Hausit, & in cineres difflexit mane bidental.
Sic ubi culpantur diuturna silentia cæli,
Absoluit vindicta Deum, causamque perorat.*

PROSA EXEGESIS.

*Cic. lib. 1.
de Naturâ
deor.*

*Athei iam
olim dam-
nati.*

CVM Protagoras Abderites, celeberrimus olim sui temporis Sophista, librum suum sic esset exorsus, De diis neque ut sint, neque ut non sint habeo dicere; Atheniensium iussu vrbe atque agro est exterminatus, librique eius in concione combusti. Ex quo factum est, ut tardiores multi efficerentur ad atheismum profitendum, cum nec dubitatio quidem pœnam effugere potuisset. Qui rigor Atheniensium si vbique valuisset, non tot superessent sacrilegi dogmatis illius reliquia. Nunc verò cum sub specioso Politicorum nomine exitiabilis illa generis humani pestis longè lateque propagata sit, multi que non ambigant tantum, sed interesse rebus humanis cæleste Numen, eiusque prouidentiam diffiteantur, faciam rem non difficilè, causam Dei agam.

*Mundus ex
atomorum
concurſu
non existit.*

Ac imprimis stultissimum illud Epicuri delirium explodam, qui non ab omnipotente Dei manu, sed fortuito atomorum concursu, pulcherrimum hoc vniuersum, rerumque tantam varietatem extitisse somniauit. Qui si in brutorum animantium concursum, stultaque conciliabula, qualia in Apologis suis finxit Æsopus, causam tantæ varietatis ac pulchritudinis contulisset, tolerabilius certè insaniret: ab atomis verò (ut nihil grauius dicam) vitæ & varietatis expertibus, quæ mens, quæ ratio, quod consilium, quæ partium symmetria, quæ naturarum diuersitas, quæ agendorum norma,
quæ

quæ artium varietas potuit proficisci? Itaque superuacuum est in præsentia ostendere non sine aliquo auctore & custode tantum opus stare: nec hunc siderum certum discursum fortuiti impetus esse, & quæ casus incitat, sæpè turbari, & citò arietare: hanc inoffensam velocitatem procedere æternæ legis imperio: non esse materiæ errantis hunc ordinem: neque quæ temerè coierunt, tantâ arte pendere, vt terrarum grauissimum pondus sedeat immotum, & circa se properantis cæli fugam spectet: vt infusa vallibus maria molliant terras, nec vllum incrementum fluminum sentiant: vt ex minimis seminibus nascantur ingentia.

Seneca de Providentiâ, c. 1.

Superuacuum est, inquam, hæc multis rationibus stabilire. Si enim, ait Epictetus, ciuitas aut domus ne momento quidem subsistere sine gubernatore potest, quomodo hic tantâ amplitudine præditus mundus temerè ac fortuitò, nulloque ordine poterit administrari? Quis verò tam vecors est, ait Cicero, qui cum suspenderit in cælum, deos esse non sentiat, & eâ quæ tantâ mente fiunt, vt vix quisquam arte vllâ ordinem rerum atque vicissitudinem persequi possit, casu fieri putet? Naturæ enim, naturæ vox ista est, & quocumque oculos animumque conuertas, mortalia, immortalia, sublimia ac terrena, animata & inanima clamant clarè & loquuntur, quiddam super nos esse, quod hoc vniuersum dirigat & conseruet. Id autem est Deus: cuius summæ perfectissimæque naturæ nihil magis conuenit, quàm vt curam tutelamque operis sui gerere & velit & possit. Nec distringit eum aut distinet magnitudo hæc rerum, aut varietas. Spargit enim æterna illa lux quouersum radios suos, vnoque iactu sinus omnes & abyssos penetrat. Quid miramur? Sol ille, quantam

Mundus prouidentia gubernatur.

Epictetus Arian. li. 2. Dissertat. c. 14.

Cicero de Aruspicum respons.

Lipf. lib. 1. de Constant. c. 13.

Deo mundi curam gerere non est difficile.

mun-

mundi partem simul lustrat & illustrat? Quin & mens nostra quantam rerum congeriem vnâ cogitatione complectitur? & ô fatui! non censemus plura inspicere & concipi ab eo posse, qui hunc ipsum Solem, & hanc ipsam mentem creauit? Itaque sic Deus intendit singulis, ait D. Gregorius, ac si vacet à cunctis: & sic omnibus simul intendit, ac si vacet à singulis. At obgannit Plinius, & dum nimium sibi sapit, stuporem simul ac impietatem suam prodit. Irridendum vero est, inquit, agere curam rerum humanarum istud, quidquid est summum. Anne tam tristi tanque multiplici ministerio non pollui credamus? Ineptè! Quis vnquam animam in corpore pollui existimauit, dum omnes eius partes penetrat? aut Solem, dum hoc vniuersum illustrat? De multitudine verò quid formidas? an vt infinita illa vis intelligendi atque agendi tot rebus par esse possit? Finge animo, tot esse mentes, tot capita, tot ingenia, quot in mari guttae, quot in littore arenae, quot in aëre atomi, quot in arboribus frondes, quot in orbe demum res ac reculae: satisne cautum videbitur, ne quid rerum aut negotiorum infinitae illi menti elabatur? Caue itaque *ne dederis os tuum vt peccare facias carnem tuam* (præbendo eius petulantiae peccandi illecebram, spem impunitatis) *neque dicas coram Angelo* (qui pro diuinâ Maiestate certans, ac velut zelotypus, actiones tuas obseruat) *Non est prouidentia*. Clamabit enim aduersum te caelum tot stellis inoculatum, & astrorum certâ lege directi errores: clamabit terra multiplici variegata germine; clamabit Oceanus, & in eo certis horarum spatii reciproci fluctus. Orbis denique terrarum vniuersus impium hoc dictum continuo clamore confutabit, id est ipsâ rerum euentiâ.

Gregorius
lib. 22. Moral.
c. 19.
Plin. lib. 2.
cap. 7.

Res omnes
creatae Dei
prouidentia
loquuntur.

Ma-

Maneat igitur, rebus hisce, quas cernimus, interesse ac præesse moderatorem omnium Deum. Sed & illud indubitatum est, hominum potissimam ipsi curam esse. Quamuis enim nonnumquam rebus mortalium indormire videatur, interest tamen animis nostris, & cogitationibus mediis interuenit. Mihi pro vero constat, ait Salustius, omnium mortalium vitam diuino Numine inuisi, neque bonum neque malum facinus cuiusquam pro nihilo haberi, sed ex naturâ diuersa præmia bonos malosque sequi.

Deus hominum potissimam curam gerit.

Salustius ad Cat.

At rursus hic malorum impatiens humana mens diuinæ prouidentiae legibus obstrepit, & quæ non capit, criminatur. Si Deo res nostræ sunt cordi, cur tot malis bonos adfligit? cur etiam tot scelera ac flagitia patitur? Respondeo primùm cum Saluiano, Quam ob causam Deus in hoc mundo mala fieri permittat, nolo à me requiras. homo sum, non intelligo: secreta Dei inuestigare non valeo, & ideò etiam tentare formido; quia & hoc ipsum genus sacrilegæ temeritatis est, plus scire velle quàm permittaris. Quis enim diuinâ consilia scrutabitur? quis tanget cælestes illos ignes, & non liquecet? Deinde, cum ne sceleratissimi quidem ipso scelere, quâ scelus est, pascantur, sed aut in rapinis lucrum spectent, aut honorem in vindictâ, aut in libidine voluptatem, aut vimbram saltem cuiuscumque boni in ceteris flagitiis; an Deum, qui fons & origo bonitatis est, peccata permittere, aut mala bonis infligere, quia mala sunt, & malorum causæ, censebimus? Quid si etiam, ait Arnobius, quæ nobis aduersa videntur, ipsi mundo non sunt mala, nostrisque commodis omnia metientes criminamur euenta naturæ? Pluit mundus, aut non pluit? sibi met pluit aut non pluit: &, quod

Cur Deus mala in hoc mundo permittat.

Saluianus cōtra Gentes.

Arnobius lib. I. ad Gentes.

fortè nescias, aut viginem nimiam siccitatis ardore decoquit, aut longissimi temporis ariditatem pluuiarum effusione temperat. Pestilentias, morbos, aliasque suggerit malorum exitiabiles formas? vnde tibi est scire, an non quod exuberat, sic tollat, vt per sua dispendia modum rebus luxuriantibus figat?

*Divina
providen-
tia exem-
pla.*

Si autem ne hæc quidem, quæ ad euertendam providentiam disputantur, insigni carent documento providentiæ, quàm efficaciter animos nostros illa percellent, quæ in hac cæcâ rerum humanarum caligine divinæ providentiæ specimen luce meridianâ clariùs ostendunt? Non immorabor coaceruandis vndique exemplis, quæ plurima suggerit omnium sæculorum memoria: vnicam perstringam populi Israëlitici politiam. Terruit in primis Deus eius avum Abrahamum, ostenso Sodomitarum excidio, cum sulphureo nimbo cælitus effuso, ita Pentapolitanos obruit, vt ex illo terrestri paradiso nihil præter ingentem alveum excipiendo mari mortuo, septuaginta duobus milliaribus in longum protenso, superfuerit: insigni sanè documento, quid flagitiosis hominibus horrendo illo extremi iudicij die sit expectandum. Idem ille populus, cum Iosephi imperio, seu mauius fauore, in Ægyptum introductus, & portentoso Pharaonis exitio per Moysen eductus fuit, nonne meritò potuit exclamare: Deus! ecce Deus! Deinde eductis ex Ægypto facilè vicies centenis millibus capitum, quàm illustris providentiæ fuit, tantam in vastâ eremo multitudinem, delapso ex aëre mannâ, sustentare? Cuius autem seueritatis fuit, cum, exploratâ regione promissâ, tantum Dei munus contempsissent, supra sexcenta tria millia hominum & quingentos (totidem enim viri vigesimum ætatis an-

num

num superabant) vnicâ sententiâ, excepto Iosue, & Caleb, morte damnari? Quid nunc attinet cetera commemorare? tot millium vestes calceosque quadraginta annis non esse attritos, aquam ex aridâ silice excussam, legem in medio caliginis fulminumque traditam, caliginosæ igneæque nubis ducatum, tabernaculum assidue nebulâ circumdatum, coturnicum aucupium, & quæ inde effossa sunt sepulchra concupiscentiæ, horrendum Core ceterorumque seditiosorum supplicium, aliaque sexcenta, quæ præsentissimum Dei Numen testantur?

Sed stultus sum, qui ad adstruendam hominibus Dei prouidentiam rationes congero, quam & bruta animantia, immanesque beluæ, & ipsæ quoque res inanimæ singulari quodam sensu cultuque veneratæ sunt. Nónne in generali mundi cataclysmo omne animantium genus diuino imperio ad arcam Noëmi confluxit, & per arcæ cellulas se distribui permisit, vt à communi interitu posset vindicari? Nónne asina Balaami obsistentem sibi in viâ Dei nuntium venerata est? Et quoties in illâ sanguinolentâ Romani amphitheatri areâ tygrides, vrsi, leones, Christianorum martyrum innocentiam quâ poterant veneratione testati sunt? Quid dicam coruos in alendo Magno Eliâ, Magnoque anachoretâ Paulo, diuinæ prouidentiae ministros existisse? Quid leones eidem Paulo sepulchrum fodisse, & in lacu Danielis sanctitatem fuisse veneratos? quid eximios honores à brutis animantibus sacrosanctæ Eucharistiæ exhibitos? Nónne ouiculam D. Francisci toto consecrationis tempore in genua procumbere solitam accepimus? Nónne equam, orante Antonio Patavino, eandem neglecto pabulo flexis genibus adorasse?

Etiã bruta sentiunt Dei prouidentiam.

Bonauent. in Vitâ.

Bozjus Tomo 2. li. 14.

Pet. Clu-
niac. lib. 1.
Mirac. c. 1.

Optatus
Mileutan.
li. 2. contra
Donatist.

Res inani-
mes Dei
providentia
obsequun-
tur.

Deus gra-
viter punit
negantes
providen-
tiam.

Eidem cereum etiam facellum & aram ab apibus elabo-
rata, auctor est Petrus Cluniacensis. Denique Epi-
scopos Donatistas ob profanatum indigneque habi-
tam Eucharistiam à propriis canibus esse deuoratos,
auctorem habeo grauissimum Optatum Mileuitanum.
Ex quibus perspicuum est, bruta animantia partim
præsens Dei Numen eiusdem nutu agnouisse, partim
etiam diuino quodam impulsu eius prouidentia obse-
quium præbuisse.

Et ne cui hæc incredibilia videantur, accipite qua
plus habent admirationis, quo pacto scilicet res vitæ
sensusque expertes diuinæ prouidentia sint obsecuta.
Nónne stella Christo nato legatione ad Magos ac iti-
neris directione perfuncta est? Nónne eodem denato
lugubres Sol induit tenebras, rupesque diffusa quodam
quasi sympathia sensu auctorem naturæ sunt profectu-
tæ? Percurramus elementa singula. Nónne terra vasto
hiatu diducta est, vt diuinæ Maiestatis iniuriam in Co-
re ceterisque seditiosis vlcisceretur? Nónne liquidum
illud aquæ elementum, naturæ suæ oblitum, instar so-
lidi marmoris ambulanti Deo principi que Apostolo-
rum Petro terga substrauit? Nónne aër ventorum flu-
ctus Christi imperantis nutu contempescuit? Nónne ignis
efficacia suæ oblitus est in fornace Babylonicâ?

Si ergo & bruta animantia, & res animæ vitæque
expertes, præsentis vim Numinis, diuinæque proui-
dentia decreta persentiscunt; cuius oris aut frontis il-
lud monstrum hominis esse censebimus, quod recla-
mante rerum naturâ dicere audeat, *Non est prouidentia?*
Quibus non diris atque intemperis castiganda illa
mens, quæ tantum amentia conceperit? Quibus non
cruciatibus illa lingua excarnificanda, quæ tantam
blas-

blasphemiam euouerit? Tantum abest ut ullum huius vitæ supplicium par esse possit, ut ne suppliciorum quidem suffectura sit aternitas. Subinde tamen aliquod vindictæ diuinæ specimen in blasphemos illos læsæ maiestatis reos in hac vitâ diuinitus edi videmus: & ita firmè, ut eorum opera diuina iustitia subuertat, & conatus irritos reddat: ut qui satis sibi in seipsis præsidij repositum esse existimantes, diuinam prouidentiam è mundo sustulerunt, vanas ipsi ac fallaces prouidentias suas esse deprehendant. *Ne dicas coram Angelo, ait Ecclesiastes, Non est prouidentia. Ne fortè iratus Deus contra sermones tuos, dissipet cuncta opera manuum tuarum.* Quid enim aliud Pharaoni fuit exitio, totamque eius tyrannicam gubernationem subuertit, quàm quod præfens Dei Numen suis adesse non credidit? *Quis est Dominus, inquit, ut audiam illum? Nescio Dominum, & Israël non dimittam.* Quantas res animo designarat impius Nicanor Demetrii Regis archistrategus? qui cum violato Sabbato arma sumi iussisset, addito etiam hoc superbo contemptu: *Estne potens quispiam in celo, qui imperauit agi diem sabbatorum? Et ego, addit, potens sum super terram, qui impero sumi arma, & negotia Regis impleri.* sed mox superbus ille, exercitu à paucis profligato, ac trigintaquinque millibus armatorum amissis, grauissimas pœnas luit, linguaque eius blasphema aibus particulatim obiecta est, manusque quam contra templum extenderat, è templi regione suspensa. Quantum etiam imperium Regi Assyriorum moliebatur Holofernes, & quantis successibus elatus, extrema Dei populo minabatur? tota tamen illa machinatio in fumum abiit, cum Dei prouidentiam pro salute atque incolumitate populi sui excubare pernegauit. Infinitus

270 S P E C V L I V A N I T A T I S
sim si reliqua diuinæ vindictæ in blasphemos illos do-
cumenta percensuero: quare dimissis istiusmodi ho-
minum portentis, ad fontem potius ac scaturiginem
tanti mali inuestigandam cum Ecclesiaste pergamus.

S E C T I O Q V A R T A .
E C C L E S I A S T E S .

VERS. 6. Vbi multa sunt somnia, plurimæ sunt
vanitates, ^a & sermones innumeri: tu verò
Deum time.

^a Alij, & in
verbis mul-
tis:

M E T R I C A P A R A P H R A S I S .

O! QVÆ somnia fingimus!
Quos fetus cerebri Numina dicimus,
Dum mens sensibus obsequens
Et numquam saturâ victa cupidine,
Culpis assimilat deos?
Quos vis seua iuuat, vulneraque & neces,
Iraque, & scelerum faces,
Et stagnis natitans sanguineis furor.
Mauortem ad superos vehunt,
Bellonaque litant thuricremis focis.
Queis tædis Paphis iecur
Inconcessa vorat flamma libidinis,
Bruti fulminis arbitrum
Post imbrem Danaës, sumptaque cornua,
Post & furta Caystria,
Subsessosque thoros Amphitryonios,
Diuorum indigetant patrem,
Stellantisque domus imperio euehunt.

Quo-